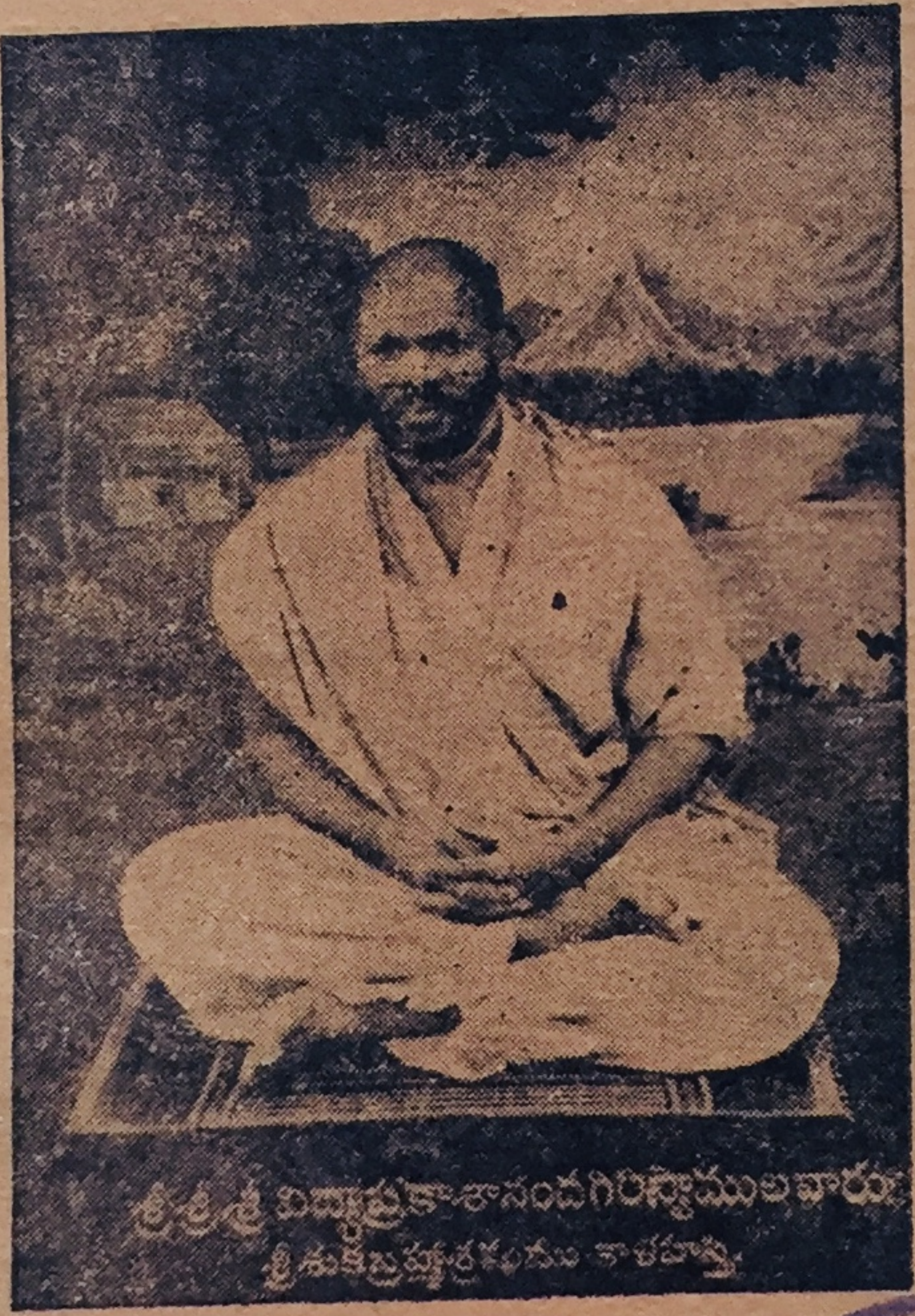
వైరాగ్య సాధన

శ్రీ శుకబ్రహ్మాశ్రమము,
శ్రీకాళహస్తి
1990
వెల 1-75

వైరాగ్య సాధన

రచయిత:

శ్రీ విద్యాప్రకాశానందగిరి స్వాములవారు

శ్రీ శుకబ్రహ్మాశ్రమము

శ్రీకాళహస్తి.

1990

వైరాగ్యసాధన

ఘోరసంసారాటవియందు దరిగానక దుఃఖాక్రాంతుడై పరిభ్రమించు జీవునకు తరణోపాయము తన నైజసంపూర్ణాత్మస్థితి నెఱుగుటయే. దుఃఖరాహిత్యమునకును ఆనందప్రాప్తికిని అది యొకటియే సర్వజీవులకును కర్తవ్యము. అట్టి అంతిమ లక్ష్యసిద్ధికొఱకై జీవులు వారి వారి మన స్తత్త్వములనుబట్టి కొందరు కర్మమార్గమును, కొందరు భక్తిమార్గమును, కొందరు యోగ (ధ్యాన) మార్గమును, కొందరు జ్ఞానమార్గమును జేపట్టు చున్నారు. శ్రద్ధాభక్తులతో ఏ మార్గము నన్వేషించినను తుదకు సర్వులును పైన దెల్పిన ఒకే పరమాత్మ రూపగమ్యమును చేరుదురనుటలో సంశయము లేదు. కాని ఏ మార్గము ననుసరించినను వైరాగ్యము మాత్రము తప్పనిసరిగా నెల్లరకును ఆవశ్యకమైయే యున్నది. విరాగమన్నను, వైరాగ్యమన్నను ఒకటే. అది ఆ మార్గము లన్నిటియందును అంత ర్భూతమై అన్నిటికిని ఆవశ్యకమై యలరుచున్నది. కావుననే 'వైరాగ్య మార్గము' అని ప్రత్యేకముగ పేర్కొనబడకుండుటకు కారణము. మోక్షభవనమున కది పునాది.

'మోక్షస్య హేతుః ప్రథమో నిగద్యతే
వైరాగ్యమత్యన్త మనిత్య వస్తుషు.'

అనగా 'అనిత్యములగు దృశ్య పదార్థములందలి మిక్కుటమగు వైరాగ్యమే మోక్షమునకు ప్రప్రథమ హేతువు' - అని

శంకరులు వివేకచూడామణియందు దెలిపిరి. కనుకనే మోక్షమునకు అత్యంతావశ్యకమైనట్టి సాధన చతుష్టయ సంపత్తియందు 'ఇహాముత్రార్థ ఫలభోగ విరాగము' అనునది యొక ప్రధాన అంగమై నెలయుచున్నది. ఇట్టి వైరాగ్యమును మొట్టమొదట బాగుగా దృఢపఱచుకొనక యెన్ని ఆధ్యాత్మిక సాధనలను చేసినప్పటికిని ఫలితమంతగా గోచరింపదు.

'ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్యం'
'వైరాగ్యం సముపాశ్రితః'

ఇత్యాది వాక్యములద్వారా శ్రీకృష్ణభగవానుడు గీతయందు వైరాగ్యము యొక్క ఆవశ్యకతను గూర్చి అసందిగ్ధముగా ప్రకటించియున్నారు.

సంసార చక్రమునకు నాభివంటిదగు చిత్తమును నిగ్రహించుటలో యీ వైరాగ్యము, కీలకస్థానము నాక్రమించి యున్నది. ఏలయనగా ఆత్మకు ఆవరణము మనస్సు, మనస్సు ఇంద్రియములకు లోబడి యున్నది. ఇంద్రియములు ఇంద్రియార్థములగు బాహ్యవిషయములపై ప్రవర్తించుచున్నవి. దానిచే బంధము దుఃఖము ఏర్పడుచున్నవి. కాబట్టి బంధవిచ్ఛిత్తి, దుఃఖరాహిత్యము ఆపేక్షితమైయున్నచో మొట్టమొదట దృశ్యవిషయములందు వైరాగ్యము జనించవలెను. అపుడు ఇంద్రియములు ఇంద్రియార్థములందు ప్రవర్తింపక నిశ్చలముగ నుండును. ఇంద్రియ సంయమముచే మనస్సు స్వాధీనపడి నిగ్రహింపబడును. అట్టి మనోనిరోధముచే ఆత్మ

యొక్క ఆవరణము భంగమైపోయి ఆత్మ నిరావరణముగ ప్రకాశించును.

'తదా ద్రష్టుః స్వరూపేఽవస్థానమ్'

అనునట్లు, అపుడు జీవుడు తన యథార్థ (ఆత్మ) స్వరూపమున స్థితిగలిగి యుండును, అదియే మోక్షము. దీనిని బట్టి మోక్ష సాధనమున వైరాగ్య మెట్టి పాత్రను ధరించుచున్నదో సువిదితమగుచున్నది.

అభ్యాసము, వైరాగ్యము — అను నీ రెంటివలన ముముక్షువు యొక్క ప్రధాన కర్తవ్యమగు చిత్తవృత్తి నిరోధము సులభముగ సాధ్యమగునని అనుభవజ్ఞులగు మహాత్ములు శాస్త్రములందు పలుచోట్ల నొక్కి వక్కాణించి యున్నారు. అర్జునుడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను గూర్చి 'మహాత్మా! ఈ మనస్సు బహుచంచలమై, సుదృఢమై నిగ్రహించుటకు కష్టసాధ్యమై యున్నది. ఇద్దాని నిరోధమున కుపాయము చెప్పుమా!' యని వేడగా భగవానుడిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను —

అసంశయం మహాబాహో మనోదుర్నిగ్రహం చలమ్.
అభ్యాసేన తు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే.

అనగా ఓ అర్జునా! మనస్సు చంచలము, నిగ్రహించుటకు కష్టము అను వార్త సత్యమే. అయినను అభ్యాసము చేతను, వైరాగ్యముచేతను అయ్యది తప్పక నిగ్రహింపబడును. ఈ భావమునే పతంజలి మహర్షియు.

'అభ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః'

అను సూత్రముద్వారా స్పష్టపఱచియున్నారు. కాబట్టి ఆధ్యాత్మిక సాధనయందు మహావశ్యకమై పఱగుచున్న యీ వైరాగ్యము యొక్క సంపాదనమునందు ముముక్షువు అతి జాగరూకుడై; అప్రమత్తుడై వర్తించవలెను.

ఇక ఆ వైరాగ్యము యొక్క స్వరూప మేమియో విచారించెదము—

'దృష్టానుశ్రవికవిషయ వితృష్ణస్య వశీకారసంజ్ఞా
వైరాగ్యమ్'

అని పతంజలి వైరాగ్యము యొక్క లక్షణమును పేర్కొని యున్నారు. అనగా చూడబడినట్టియు, వినబడినట్టియు, దృశ్య విషయములందు ఆసక్తి లేకయుండుట వైరాగ్యమని భావము. ఈ యర్థమునే శంకరులు మఱియొక విధముగ నిరూపించి యున్నారు. ఎట్లనిన,

ఐహికాముష్మికార్థేషు హ్యనిత్యత్వేన నిశ్చయాత్
నైస్పృహ్యం తుచ్ఛబుద్ధిర్యత్తద్వైరాగ్యమతీర్యతే.

అనగా! ఈ లోకమునను పరలోకమునను గల పదార్థములు అనిత్యములని నిశ్చయించుటవలన వానియందు కోరిక లేకుండుటయు, అవి తుచ్ఛములని భావించుటయు వైరాగ్యమని చెప్పబడును. మఱియొక సందర్భమున ఆ భగవత్పాదులే వైరాగ్యమును గూర్చి యిట్లు వర్ణించియుండిరి—

తద్వైరాగ్యం జుగుప్సాయా దర్శన శ్రవణాదిభిః
దేహాది బ్రహ్మపర్యన్తే హ్యనిత్యే భోగ్యవస్తుని.

అనగా 'ప్రత్యక్షానుభవము శ్రుతివాక్యము మున్నగువానిచే అనిత్యములని తెలియవచ్చు దేహము మొదలు బ్రహ్మదేవుని వఱకుగల భోగ్యపదార్థములయందు రోతగలిగి యుండుటయే వైరాగ్యము. విషయముల యెడల అనాసక్తి, నిస్పృహ యెపుడు జనించునో అపుడిక చిత్తవృత్తులు బహిర్ముఖముగ ప్రసరింపక అంతర్ముఖములై క్రమముగ ఆత్మయందు లయించిపోవును. కట్టెలు లాగివేయబడగా అగ్ని చల్లారిపోవునట్లు వృత్తులు క్షయింప చిత్తమున్ను తన రూపమును గోలుపోయి ఆత్మయందు శమించును. ఈ క్రింది ఉపనిషత్ప్రమాణమీ భావమునే వ్యక్తీకరించుచున్నది.

యథా నిరింధనో వహ్నిః స్వయోనా వుపశామ్యతి
తథా వృత్తిక్షయాచ్చిత్తం స్వయోనా వుపశామ్యతి.

మఱియు యెపుడు చిత్తమునకు వైరాగ్యాతిశయముచే దృశ్య వస్తువులయెడ రోతగలుగునో అపుడిక వానిపై వ్రాలుట కద్దాని కెంతమాత్రమున్ను యిచ్చ పొడమదు. అత్తఱి స్వయముగనే యది శమించిపోవును; 'నౌకాగ్ర కాకము'ను గుఱించిన దృష్టాంతము నిచట వచించుట చాల సమీచీనముగా నుండును. ఒకానొక సముద్రపు రేవునందు ఒక పెద్ద ఓడ ప్రయాణమునకు సంసిద్ధముగ నున్నతఱి దాని తెఱచాప స్తంభముపై నొకకాకి వ్రాలెను. ఇంతలో

నాయోడ బయలుదేరి మహాసముద్రములోనికి చాలదూరము తరలి వెళ్లెను. కొంతసేపటికి ఆ కాకి యటనుండి యెగిరిపోవ ఏ దిక్కున జూచినను సముద్రమయమై యుండెను. నిలుచుట కాధారము దానికేమియు గన్పింపకుండెను, కొంతసేపు ఇటు నటు యెగిరి తిరిగి ఆ స్తంభముపైకే వచ్చి వ్రాలుచుండెను. అదేరీతిగ చిత్తమునకున్న ప్రాపంచిక దృశ్యపదార్థముల యెడల విరాగ ముద్భవించినపుడు వాని దేనిపైనను వ్రాలుటకు మనస్సాస్పృక అంతర్ముఖమై ఆత్మయందే స్థితిగలిగి యుండును. దీనినిబట్టి ఆత్మసాక్షాత్కారరూప లక్ష్యసాధన మందు వైరాగ్యము మహోన్నతస్థాన మలంకరించుచున్నదని సుస్పష్టమగుచున్నది. ఇద్దానిని ముముక్షువులు లెస్సగ సాధన చేయుదురు గాక!

ఏదైన ఆపద సంభవించినపుడుగాని రోగము వచ్చినపుడు గాని ధనాదులు అపహరింపబడినప్పుడు గాని వ్యాపారమునందు విశేష నష్టము కలిగినప్పుడుగాని భార్యాపుత్రాదులతోటి కలహము సంప్రాప్తించినప్పుడుగాని, బంధుమిత్రాదులు మరణించినపుడుగాని, పెద్దల యొద్ద పురాణ ధర్మశాస్త్రాదులు వినినపుడుగాని, గొప్ప గొప్ప ఆశ్రమములను సందర్శించినపుడుగాని జనుల కొకింత వైరాగ్యము కలుగుచునే యుండును. అత్తఱి యీ సంసార మపారమనియు దానిలో ఏ మాత్రము సుఖము లేదనియు పుత్రదార గృహాదులు మహాబంధకరములనియు అన్నిటిని వదలిపెట్టి హాయిగా

నిశ్చింతగా ఏ అడవియందో కొండగుహాయందో నదీతీరముననో ఆశ్రమముననో ఏ గొడవయు లేక నివసించిన బాగుగా నుండుననియు తలంపు కలుగును. కాని అయ్యది ఒకానొక క్షణిక భావనాతరంగము, లేక తాత్కాలిక ఆవేశము (Temporary emotion) మాత్రమే. అశాంతి కారణములు తొలగిన వెంటనే మరల ఆ నిందిత పదార్థముల వైపునకే మనస్సు మరలును. తాను దూషించిన వస్తువునే తిరిగి పట్టి వ్రేలాడును. ఆ తాత్కాలిక వైరాగ్యభావమే స్థిరముగా నిలిచినచో అంతకుమించినది లేదు. కావుననే పెద్ద లిట్లు చెప్పిరి—

గర్భేవ్యాధౌ శ్మశానే చ పురాణే యా మతిర్భవేత్
సా యది స్థిరతాం యాతి కో న ముచ్యేత బన్ధనాత్.

అనగా! తల్లి గర్భమందున్నప్రుడు,* వ్యాధి సంభవించినప్రుడు శ్మశానమునకు బోయినపుడు, పురాణమును వినినపుడు ఎట్టి వైరాగ్యబుద్ధి కలుగునో అట్టి బుద్ధి యెల్లప్రుడు నుండినచో సంసార బంధమునుండి యెవడు విడువబడడు? కాని బహుజన్మ సుకృతము, పుణ్య పరిపాకము లేనిచో వైరాగ్యము

* ప్రతి జీవుడును తల్లి గర్భమునందున్నపుడు ఆ గర్భయాతనలు భరింపలేకయు, పూర్వజన్మ స్మృతిచే సంసార భీతినొందియు వైరాగ్య భావమును జేపట్టుననియు, కాని గర్భమునుండి వెలుపలికి వచ్చుట తోడనే వైష్ణవీమాయ కప్పివేయ, ఆ సమస్తము మఱచిపోవుననియు గరుడ పురాణమునందు ప్రసిద్ధమై యున్నది.

ఉండునట్టి స్థిరత్వము జీవునకు గలుగదు. ఒకవేళ కలిగినట్లు తోచినను అది నిలువదు. కాబట్టి,

బహుజన్మకృతైః పుణ్యైర్వైరాగ్యం ఖలు జాయతే
వైరాగ్యేణ వినా జ్ఞానం కదాచిన్నోపజాయతే.

అని అనుభవజ్ఞులు పలికిరి. అనగా అనేక జన్మార్జిత పుణ్య సంపత్తి చేతనే తీవ్ర వైరాగ్యము జనించును. తీవ్ర వైరాగ్యము లేకున్న ఆత్మజ్ఞాన మెన్నటికిని గలుగనేరదు. పుణ్యాతిశయము లేనందున జీవులకు తీవ్రవైరాగ్య ముదయింపక మంద వైరాగ్యము మాత్రమే ఒకప్పు డుదయించుచున్నది. 'ఇప్పుడేమి తొందర? దేవుడు, మోక్షము మొదలైన అన్ని విషయములను గూర్చి నెమ్మదిగా తరువాత చూచుకొన వచ్చును' అను భావము వారి కప్పుడు కలుగును. సామాన్యముగా రోగులలో మూడు తెగలవారుందురు. శరీరములో రోగము జనించియుండియు 'నాకేమియు రోగములేదు' అని తలంచి ఔషధమునకై ప్రయత్నమే చేయనివారు కొందఱు, రోగ మున్నట్లు తెలిసినను, అది ప్రకోపించినప్పుడు మాత్రము డాక్టరువద్దకు పరుగెత్తియో, లేక, తన యింటికి మందు తెప్పించుకొనియో తాత్కాలిక రోగోపశమన గావించుకొనువారు కొందఱు. వీరికి రోగప్రకోపము తగ్గునే కాని అసలు రోగము పోదు. ఇక మఱికొందరు తమకు దీర్ఘకాల రోగమున్నట్లు తెలిసికొని వెంటనే గొప్ప డాక్టరు యొద్దకో, లేక జనరల్ ఆసుపత్రికో పోయి, అది సమూలముగ నశించు

వఱకు తీవ్ర చికిత్సలు గావించుకొనుచునే యుందురు. వారికి అనతికాలములో రోగము సమూలముగ నశించిపోవును.

ఈ రీతిగనే జనుల కందఱకును లోన భవ (సంసార) రోగము బాగుగ జనించియున్నప్పటికిని అజ్ఞానవశమున ప్రాపంచిక జను లద్దాని నివారణమునకై ప్రయత్నమే చేయుట లేదు. మఱికొందఱు విపత్కాలములందు మాత్రము ఒకింత వైరాగ్యము కలిగి దైవాన్వేషణము చేయుదురు. ఇంక కొందఱు తీవ్ర వైరాగ్యోపేతులై, శమదమాది సాధన చతుష్టయ సంపత్తి నాశ్రయించి, యాత్మవిచారణాతత్పరులై అచిరకాలముననే భవరోగమును సంపూర్ణముగ ఉన్మూలనము చేసికొందురు. వీరికి మరల జన్మాది దుఃఖము కలుగదు.

మందవైరాగ్యమును గూర్చి ముచ్చటించితిమి. ఇక తీవ్ర వైరాగ్యముయొక్క లక్షణమును తెలిసికొందము.

'బ్రహ్మలోక తృణీకారో వైరాగ్యస్యావధిర్మతః।'

అని వైరాగ్యముయొక్క అవధి శాస్త్రమునందిది పేర్కొన బడినది. అనగా (చతుర్ముఖ) బ్రహ్మలోకమునగూడ (అదియు దృశ్యమండలాంతర్గతమే కావున నశించు స్వభావము గలది. కాబట్టి) తృణప్రాయముగా నెంచునంతటి తీవ్ర విరాగ బుద్ధి గలిగియుండుటయే వైరాగ్యముయొక్క పరాకాష్ఠయని అర్థము. శంకరులు తమ సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సంగ్రహమున వైరాగ్యమును గుఱించి ప్రస్తావించునప్పుడు తీవ్ర వైరాగ్యలక్షణము నీ క్రింది విధమున వర్ణించిరి—

కాకస్యవిష్ఠావదసహ్యబుద్ధి
ర్భోగేషు సా తీవ్ర విరక్తిరిష్యతే.

అనగా 'కాకిరెట్ట * యందువలె విషయభోగములందు అసహ్య బుద్ధి గలిగియుండుట తీవ్రవైరాగ్య మనఁబడును.' నీటిలో ముంచబడినవాడు ప్రాణవాయువునకై యెట్లు తల్లడిల్లునో, నిప్పుకణిక శిరస్సుపై పెట్టబడినవాడు తాపమును సహింపజాలక దానిని తొలగింపనెంత యాతురత జెందునో, వేసవి మధ్యాహ్న సమయమున సలసలకాగుచున్న యిసుకపై పడవేయబడిన చేప శీతలోదక సంగమునకై యెట్లు వేగిరపడుచుండునో, గృహము జాజ్వల్యమానముగ దహింపబడుచుండ లోనున్న ప్రాణి బయటకు వచ్చుటకై యెట్లు తహతహలాడుచుండునో, తీవ్రవైరాగ్యము గలవాడును ఈ సంసారమను జంజాటములో నుండి తప్పించుకొని యెపుడు బయట పడుదునా యని తల్లడిల్లుచుండును. సంసార నిరాఘునిపీడితుడై యాత్మానందమను శీతల జాహ్నవీతోయమున నెప్పుడు క్రుంకులిడుదుమాయని యువ్విళ్ళూరుచుండును. వైరాగ్యమున నింత తీవ్రత్వము లేనిచో మనుజునకు జ్ఞానప్రాప్తి కలుగదు, కలిగినను నిలువదు. కావుననే,

వైరాగ్యం పుష్కలం నస్యాన్నిష్ఫలం బ్రహ్మదర్శనమ్
తస్మాద్రక్షేత విరతిం బుధో యత్నేన సర్వదా.

---

* ప్రపంచమందలి ఏ పదార్థమైనను ఏదో యొక కార్యమునకు ఉపయోగపడుననియు, కాకిరెట్ట మాత్రము దేనికిని ఉపయోగింపదనియు, కాబట్టి అత్యంత గర్హితమనియు లోకమున ప్రసిద్ధి.

అని చెప్పుటకు కారణమైనది. అనగా, వైరాగ్యము పుష్కలముగా లేనిచో బ్రహ్మసాక్షాత్కార యత్నము నిష్ఫలమై పోవును కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడు నిరంతరము ప్రయత్నపూర్వకముగ తీవ్రవైరాగ్యమును రక్షించుకొనవలెను. ఈ భావమునే శంకరులున్ను వివేకచూడామణి యందు సూచిపఱచిరి. ఎట్లనిన—

వైరాగ్యం చ ముముక్షుత్వం తీవ్రం యస్య తు విద్యతే
తస్మిన్నేవార్థవన్తస్స్యుః ఫలవన్తశ్శమాదయః

అనగా యెవనియందు వైరాగ్య ముముక్షుత్వములు తీవ్రముగ నుండునో, అతని యందే శమదమాదులు సార్థకములై ఫలవంతము లగును. తక్కినవారియందు—

"మరౌ సలిలవత్తత్ర శమాదేర్భాసమాత్రతా"

యనునట్లు "మరుభూమియందలి జలమువలె, శమదమాది సాధన సంపత్తి నామమాత్రముగనే యుండునుగాని, ఫలప్రదము కాదు" బీజము వృక్షరూపమున వృద్ధినొందుటకు మృదుస్థల మెట్లావశ్యకమో అట్లే జ్ఞానమభివృద్ధి నొందుటకును, తీవ్రవైరాగ్య మావశ్యకమై యున్నది. కనుకనే గురువులగు మహాత్ములు తమ శిష్యులకు బ్రహ్మజ్ఞానమును బోధించుటకు మునుపు 'ఈతడు దానికి తగినవాడా? ఈతని చిత్తమున దృశ్యవిషయములయెడల తీవ్రవిరతి యావిర్భవించి యున్నదా? యని చాల కాలము పరీక్షించుదురు. త్వరపడి జ్ఞానదానము చేయరు. అట్లు చేసినచో, 'భస్మనీవ హుతం

యథా' 'గోక్షీరం శ్వదృతతాపిన' యనునట్లు అనగా బూడిద యందు వేల్చు హవిర్ద్రవ్యమువలెను, కుక్క తోలునందు పోయు ఆవుపాలు వలెను ఆ జ్ఞానము వ్యర్థమైపోవును. శిష్యుని హృదయమున బ్రకాశింపదు కావున జనులు వైరాగ్య యుతులై ఆత్మజ్ఞానమును బడసి జీవితములను సార్థకము చేసికొందురు గాక!

విషయ విలాసములను చక్కగ అనుభవింపరాదా అని అడిగిన యమధర్మరాజుతో పూర్వము సచికేతు డిట్లనియె పరీక్షించుటకై —

'శ్వోభావా మర్త్యస్య యదన్తకైతత్సర్వేన్ద్రియాణాం
జరయన్తి
తేజః. అపి సర్వం జీవితమల్పమేవ తవైవ వాహాస్తవ
నృత్యగీతే'...
...'అభిధ్యాయన్వర్ణ రతి ప్రమోదానతిదీర్ఘేజీవితే కోరమేత'

"మహాత్మా! ఈ ప్రాపంచిక భోగములన్నియును అశాశ్వతములు. పైగా అవి ఇంద్రియములయొక్క తేజమును హరించివేయును. నాకు దీర్ఘజీవిత మొసంగబడినప్పటికిని అనంతకాలమున అది బహు స్వల్పమైనదే యగును. కాబట్టి నశ్వరములగు ఈ వాహనములను, ఈ ధనమును, ఈ సంపదలన్నింటిని మీరే యుంచుకొనుడు. పదార్థములయొక్క ఆ పైపై తళుకుబెళుకులకు మురిసిపోయి ఆ క్షణిక రూప సౌందర్యాదులను ధ్యానించుచు దీర్ఘజీవితము నెవడు గడుప

నెంచును. కాబట్టి (నిత్యానందప్రదమగు) ఆత్మవిద్యనే నాకుపదేశింపుడు" అని ప్రార్థించెను.

ఈ ప్రకారముగ యముడు సచికేతుని హృదయస్థ తీవ్రవైరాగ్యభావనను గుర్తెఱిగి ఆత్మజ్ఞానోపదేశమునకు అర్హుడగు వ్యక్తి లభించెనుగదా యని సంతసించి అతనితో నిట్లనెను.

శ్రేయశ్చ ప్రేయశ్చ మనుష్యమేతస్తౌ సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః
శ్రేయోహి ధీరోఽభిప్రేయసే వృణీతే ప్రేయో మన్దో
యోగక్షేమాద్వృణీతే.

అనగా, ఓ సచికేతా! సామాన్యముగ లోకములో ప్రతి మానవుని జ్ఞానము, భోగము అను నీ రెండును సమీపించును. అత్తఱి ధీరుడగువాడు తన విచక్షణా బుద్ధిచే చక్కగ వివేచించి భోగము లనిత్యములు తుచ్ఛములని తలంచి ఆ రెంటిలో జ్ఞానమునే వరించును. అజ్ఞానియో యోగ క్షేమముల నపేక్షించినవాడై భోగములనే కోరుకొనును. కాని నీవు మాత్రము మొదటి తరగతికే చెందినవాడవు. ఎట్లనిన,

'విద్యాభీప్సినం నచికేతసం మన్యే నత్వా కామా
బహవోఽలోలుపన్త'

"ఏ కారణముచే నీకు విషయభోగము లెవ్వియు రుచింపకున్నవో, ఆ కారణముచే నిన్ను జ్ఞానాభిలాషిగనే

నేను తలంచుచున్నాను.' ఈ ప్రకారముగ వచించిన పిమ్మట యమధర్మరాజు నచికేతునకు అమూల్యమగు ఆత్మతత్త్వోపదేశమును గావించెను. ఆ బోధనలన్నియు కఠోపనిషత్తునందు గానందగును.

అట్లే మొట్టమొదట శ్రీరామచంద్రుని హృదయము నుండి పొంగి పొరలినట్టి వైరాగ్యభావము లన్నింటిని విని పిమ్మటనే వసిష్ఠమునీంద్రుఁ డాతనికి యోగవాసిష్ఠ మహారామాయణ రూపమగు అత్యుత్తమ జ్ఞానోపదేశమును గావించి నిర్వాణమార్గమును లెస్సగ ప్రదర్శింపజేసి మోక్షమును కరతలామలకముగ నొనర్చెను. అరిష్టనేమి యను రాజు తన రాజ్యాది సమస్తమును త్యజించి ఏకాంతముగ అరణ్యమున తపం బొనర్చుచుండ దేవేంద్రు డాతనిని స్వర్గసౌఖ్యములనుభవించుటకై రమ్మని యాహ్వానించుటయు అతడు నిరాకరింప, అంతట జ్ఞానోపదేశమునకై యాతనిని దేవదూత ద్వారా వాల్మీకి మహర్షి యొద్దకు పంపుటయు అమ్మహర్షి వాసిష్ఠ మహారామాయణము నాతనికి బోధించుటయు యీ మున్నగు విషయములను యోగవాసిష్ఠమున గానంబడుచున్నవి. ఈ చరిత్రలన్నింటినిబట్టియు తీవ్ర వైరాగ్యము విషయభోగ విముఖత్వము గలవాడే జ్ఞానోపదేశమున కధికారియని స్పష్టమగుచున్నది.

---

* శ్రీరామచంద్రుని వైరాగ్యభావము అన్నియు యోగవాసిష్ఠమందలి వైరాగ్యప్రకరణమున బాగుగ విశదీకరింపబడినవి.

ఇక నట్టి తీవ్రవైరాగ్యమును సాధించు మార్గమేమియో విచారించెదము.

భీభత్సం విషయం దృష్ట్వా కో నామ న విరజ్యతే
నయముత్తమ వైరాగ్యం వివేకాదేవ జాయతే.

అని వసిష్ఠులు తెలిపినట్లు మరణాది భయోత్పాదక విషయములను గాంచినపుడు ఏదో యొక విధమగు వైరాగ్యము అందఱికిని కలుగుచునేయుండును. కాని బుద్ధిమంతులకు ఉత్తమ (తీవ్ర) వైరాగ్యము వివేకమువలననే కలుగును. అనగా నిత్యానిత్య వస్తు విచారణ వలననే ప్రాదుర్భవించును. మఱియు,

పరామృశ్య వివేకేన సంసార రచనామిమామ్
వైరాగ్యం యేఽధిగచ్ఛన్తి త ఏవ పురుషోత్తమాః.

అనియుఁగూడ అమ్మహర్షి వాక్రుచ్చియున్నారు. అనగా 'ఈ సంసారమెట్టిది? దీనియందేమైన సారము గలదా? అను నీ ప్రకారముగ వివేకముతో ఈ జగత్స్థితిని బాగుగ పరామర్శచేసి పొందు వైరాగ్యమే సర్వశ్రేష్ఠమైనది. మఱియు నద్దానిని పొందువారే ఉత్తమ పురుషులు. వివేకమువలనను, భోగములందు దోషమును గాంచుట వలనను మనుజునకు ప్రబలమగు వైరాగ్యముదయించునను యీ భావమును శంకరులున్ను ధ్రువపఱచియున్నారు యెట్లనిన,

నిత్యానిత్యపదార్థవివేకా త్పురుషస్య జాయతే నద్యః
స్రక్చన్దనవనితాదా సర్వత్రానిత్యవస్తుని విరక్తిః.'

మఱియు, 'విరక్తి తీవ్రత్వనిదాన మాహుర్భోగేషు దోషేక్షణమేవ స్తనః' అనఁగా 'ఇది నిత్యవస్తువు, ఇది అనిత్య వస్తువు" అని వివేచించుటవలన మనుజునకు వెంటనే అనిత్యములగు చందన పుష్పవనితాది పదార్థములందంతటను విరక్తి కలుగుచున్నది. వెండియు భోగ్యవస్తువులందు దోషము గలదని యెంచుటయే తీవ్రవైరాగ్యమునకు హేతువని చెప్పబడినది.' మహాత్ములీ ప్రకారముగ తెలిపియున్నారు. సంసార రచనను ఒకింత విచారించి చూచెదము—

ఈ ప్రపంచమున సమస్తపదార్థములును అనిత్యములు. శాశ్వత సుఖమును గలుగజేయు పదార్థమొకటేనని యీ దృశ్యవర్గమున గలదా? లేదు-భోగములా, ఆరంభమున సుఖప్రదములుగ తోఁచి తుదకు మహాదుఃఖదాయకములుగ పరిణమించుచున్నవి. సంపదలు మెఱుపు తీగవలె చంచలములైయున్నవి. బంధువులా, కళ్ళార నశించిపోవుచున్నారు. ఈ దేహమున్న నేఁడో, రేపో, యెన్నఁడో రాలిపోనున్నది. మహాచక్రవర్తులు, రాజాధిరాజులు భూమినంతయు ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ నేలిన అఖండ మహిమాన్వితులు, వీరులు, బలాఢ్యులు కూడ నామరూపాలు లేక నశించిపోయిరి. ఇక మనమా శాశ్వతము? గొప్ప గొప్ప సృష్టులు, బ్రహ్మాండములు,

లోకములు కూడ కాలగర్భమున విశీర్ణములైపోయినవి. ఇక మన యీ గృహారామక్షేత్రాదులా స్థిరములు? ఆయువు తరిగిపోవుచున్నది. చిల్లిపడిన కుండయందలి నీటివలె అయ్యది దినదినము సంక్షయమై పోవుచున్నది. మృత్యువు జీవుని కబళించివేయుటకు సంసిద్ధముగ నున్నది. అంత్యకాలమున యీ ధనముగాని, ఈ బంధువులుగాని, ఈ సంపదలుగాని, ఈ రూపసౌందర్యాదులుగాని, ప్రాపంచిక యశస్సుగాని ఏమైన అక్కఱకు వచ్చునా? ఈ సందర్భమున విష్ణుభగవానుడు గరుత్మంతునకు చెప్పిన వాక్యములను వినుడు—

'ఈతడు నా పుత్రుడు, ఇది నా భార్య, ఇది నా ధనము, వీరు నా బంధువులు—అని డంబములు చెప్పుకొను మనుష్యుడను మేకను మృత్యువను తోడేలు బలాత్కారముగా పట్టుకొని పోవుచున్నది. ఇది చేయబడినది, ఇది యింకను చేయబడలేదు, వాడు దానిని చేసెను. వీడు దీని నింకను చేయలేదు- అని యీ ప్రకారముగ యోచించుకొనుచుండగానే యముఁడాతనిని తనవశము చేసికొనుచున్నాడు. ముసలితనము మార్గము చూపగా ప్రచండవ్యాధి యను సైనికుడు పైబడి ఆక్రమింప మృత్యువను శత్రువు జీవుని పట్టుకొనిపోవుచున్నాడు. కాబట్టి రక్షించువానిని (భగవంతుని) గూర్చి వెతుకవేల? విషయభోగములు దుఃఖమునకు మూలము. వానిని త్యజించువాడే సుఖవంతుడుగాని అన్యుడు కాడు. మాంసలుబ్ధముగు

మర్త్యుండను గాలమును తెలిసికొనజాలనట్లు ప్రాపంచిక సుఖ
లుబ్ధుడగు జీవుడు యమబాధను తెలిసికొనజాలకున్నాడు.
మనుజుడెంతెంతగ విషయభోగములతో సంబంధమును
కలుగజేసుకొనుచుండునో, అంతంత తీవ్రముగ దుఃఖములనెడి
మేకులు వాని హృదయమున గొట్టబడుచుండును, కాబట్టి

శ్లో॥ కార్యమద్యం కుర్వీత పూర్వాహ్ణే చాపరాహ్ణికం
నహి మృత్యుః ప్రతీక్షేతకృతం వాప్యథ వాఽకృతమ్.

అనగా, రేపటి పనిని యీ దినమే చేయవలెను. మధ్యా
హ్నము చేయవలసినదానిని పొద్దుననే చేయవలెను. చేసినను
చేయకున్నను మృత్యువు క్షణమాత్రము వేచియుండదు.

సాక్షాత్ భగవంతుడు వచించిన యీ వాక్యములను
సంస్మరించినచో యెవని హృదయమున వైరాగ్య ముప్పొం
గకుండును? జగత్స్థితిని గూర్చి బాగుగ విమర్శించినవానికి వై
భావములు హృదయాంతరాళమున తప్పక యుద్భూతము
లగును. ఇదియే వైరాగ్యసాధన.

జ్ఞేయమగు ఆత్మను సాక్షాత్కరించుట కుపకరించు
జ్ఞానగుణములను వివరించుచు శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ—

'జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్'

అని వచించెను గావున, తీవ్రవైరాగ్య ప్రాదుర్భావమున
జన్మము, మృత్యువు, వార్ధక్యము—వీనివలన గలుగు దుఃఖము

లను, దోషములను మనుజుడు తప్పక విచారించవలెననియు,
అట్లు విచారించి వైరాగ్యమును లెస్సగ ఆశ్రయించవలె
ననియు స్పష్టమగుచున్నది.

అయితే, ప్రత్యక్షముగ సుఖమును గలుగజేయు యీ
బాహ్యవిషయముల యెడల విరక్తి యేల కలిగియుండవలెనని
కొందరు ప్రశ్నించవచ్చును. అవిద్యా ప్రభావమున విషయము
లందు సుఖమున్నటుల తోచుచున్నదేగాని వాస్తవముగ నట
సుఖములేదు.

'అనిత్యాశుచి దుఃఖానాత్మను నిత్యశుచి సుఖాత్మ
ఖ్యాతిరవిద్యా' అని పతంజలి మహర్షి అవిద్యయొక్క నిర్వ
చనమును గావించెను. అనగా, అవిద్యామందిరమును త్రావి
ప్రమత్తుడైయుండువానికి అనిత్యమైన వస్తువు నిత్యముగను,
అపవిత్రమైనది పవిత్రముగను, దుఃఖము సుఖముగను, (శరీ
రాది) అనాత్మ పదార్థములు ఆత్మరూపములుగను తోచును.
మాయయొక్క మహిమ యిది. అట్టి మాయకు లోనైన
వారి కందరికి ఆ ప్రకారముగ భ్రమ తప్పక కలుగును. భక్తి
వైరాగ్య, వివేక, విచారణాదుల ద్వారా ఆ మాయయొక్క
రహస్యమును తెలిసికొనినవానికి అనిత్యము అనిత్యముగనే
కన్పట్టును. అశుచి అశుచిగనే తోచును! దుఃఖము దుఃఖము
గనే స్ఫురించును. (సుఖముగ గాదు;) అట్లే అనాత్మ అనాత్మ
గనే వ్యక్తమగును. కాబట్టి బాహ్యవిషయములందు గలది

ఆపాత రమణీయత్వమే కాని వాస్తవ రమణీయత్వముకాదు; ఆపాత సుఖమేగాని వాస్తవ సుఖము కాదు. అట్లు కాకున్న పూర్వమనేక చక్రవర్తులు, సిరిసంపదలతో తులతూగు మహామహులు తమ సర్వస్వమును విడనాడి, స్వర్గతుల్యము లగు తమ సంపద లన్నింటిని తృటితో వదలివైచి ఏకాంత రణ్యములకు విజనస్థలములకు బోవలసిన పనియేలేదు. ఆయా ప్రాపంచిక విషయ సౌఖ్యములందు, సాంసారిక సంపదలందు ఏదో యొక దోషముండబట్టియే వారట్లు చేసిరి. పూర్వమున్న స్థితికంటె ఉన్నతస్థితి కేగుటకే విజ్ఞులు ప్రయత్నించుచుందురు గదా! కావున నశ్వర సుఖమును దుఃఖభూయిష్టములైన సాంసారిక ఐశ్వర్యములను త్యజించి శాశ్వతమై నిరతిశయ మైనట్టి ఆత్మానందమును గ్రోలుటకే వారాప్రకారముగ సర్వత్యాగమును గావించిరని తేలుచున్నది.

దీనినిబట్టి విషయములు సారహీనములని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. అవి సాత్త్విక సుఖమును కలుగజేయవు. రాజస సుఖమునే కలిగించును.

విషయేంద్రియ సంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్.

అనగా శబ్దస్పర్శాది విషయముల యొక్కయు ఇంద్రియముల యొక్కయు సంబంధముచే కలుగునదియు, మొదట

అమృతమువలె తోచి తుదకు విషమువలె దుఃఖప్రదమై యొప్పునదియు నగు సుఖము రాజసమని భగవంతుడు పేర్కొనెను. దృశ్యవిషయము లట్టి రాజసుఖమునే జనింపజేయును. సుఖము రవ్వంతయున్నచో అందు దుఃఖము పర్వత సమముగ ప్రక్కనే భాసిల్లును. కావుననే 'సౌఖ్యం బిందుమాత్రేణ దుఃఖం పర్వతమేవ చ' అని విషయ సౌఖ్యములను గూర్చి పెద్దలు నుడివియున్నారు. శంకరులు వచించినది చూడుడు.

సుఖమల్పం బహుక్లేశో విషయ గ్రాహిణాం నృణామ్
అనన్తం బ్రహ్మనిష్ఠానామితి వేదాన్తడిండిమః.

'విషయ సౌఖ్యములకై ప్రాకులాడు జనులకు సుఖము అల్పముగను, దుఃఖము అధికముగను గలుగును. బ్రహ్మనిష్ఠులకో అనంతానందము లభించును-అని వేదాంతభేరి చాటుచున్నది.' కనుకనే శ్రీకృష్ణ భగవానులు భక్తులందఱికిని యీ క్రింది రీతి హెచ్చరిక చేసియున్నారు.

యే హి సంస్పర్శజాభోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే
ఆద్యన్తవన్తః కౌన్తేయ న తేషు రమతే బుధః.

అనగా శబ్దస్పర్శాది విషయ భోగములును దుఃఖమే మూలముగా గలవి, మఱియు నశ్వరమును. కాబట్టి విజ్ఞుడగు వాడు వాని నభిలషింపడు. మఱియు భగవత్పాదులయొక్క

ఈ క్రింది వైరాగ్యోద్బోధక వచనములు ముముక్షువులు సదా స్మృతిపథమున నుంచుకొనదగినవి—

విషయాఖ్యగ్రహో యేన సువిరక్త్యసినా హతః
స గచ్ఛతి భవామ్భోధేః పారం ప్రత్యూహవర్జితః.

అనగా యెవడు స్రక్చందనాది విషయములను మొసలిని తీవ్రవైరాగ్యమను ఖడ్గముచే ఛేదించివేయునో, అట్టివాడు ఈ సంసార సాగరమును నిర్విఘ్నముగ దాటివేయగలడు.

మోక్షస్య కాంక్షా యదివై తవాస్తి
త్యజాతిదూరాద్విషయాన్విషం యథా
పీయూషవత్తోష దయా క్షమార్జవ
ప్రశాన్తి దాన్తీర్భజ నిత్యమాదరాత్

అనగా 'నీకు మోక్షమం దపేక్షకలదేని విషయములను విషమువలె దూరముగ త్యజించి వైచి సంతుష్టి, దయ, ఓర్పు, ఋజుత్వము, అంతరేంద్రియ బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహము–వీనిని అమృతమును వలె అత్యాదరముతో సేవింపుము.'

శబ్దాది దృశ్య విషయములందు సారములేదను సత్యమును కనుగొనియే బుద్ధదేవుడు రారాజు కొమరుడై విలసిల్లినను, సమస్త భోగభాగ్యములతో తులతూగుచున్నను,

క్షణకాలములో వాని నన్నింటిని విడనాడి, 'ఉరూవల' యను అరణ్యమున కేగి ఏకాంతమున బహుకాలము తపంబొనర్చి తుదకు నిర్వాణమార్గమును కనుగొనెను. అట్లే భర్తృహరియు గొప్పరాజై, సర్వప్రాపంచిక సౌఖ్యముల ననుభవించుచును, కడకు వానియందు వాస్తవసుఖము లేదని నిశ్చయించినవాడై ఆత్మశాంతికై తపనపడి, ప్రబల వైరాగ్యము నాశ్రయించి, బ్రహ్మధ్యానమున పరమానంద మనుభవించుచు—

'సర్వంవస్తు భయాన్వితం భువి నృణాం వైరాగ్య
మేవాభయమే'

అని యెలుగెత్తి పాడెను. అనగా, ప్రపంచములోని సమస్త పదార్థములును మనుజులకు భయాన్వితములై దుఃఖ భాజనములై యున్నవి. కాని వైరాగ్య మొక్కటిమాత్రము అభయప్రదమై, సుఖదాయకమై యున్నది. అదే రీతిగా యయాతి చక్రవర్తియు తన కుమారుని యౌవనమునుగూడ పరిగ్రహించి బహుకాలము విషయ సుఖముల ననుభవించి అంతమున వానియందు సారములేదని గ్రహించినవాడై వైరాగ్యమవలంబించి ఆత్మశాంతిని బడసెనను విషయము భాగవతమున గానంబడుచున్నది.

ఈ ప్రకారముగ పెక్కురు మహనీయులు విషయ భోగములను బాగుగ పరీక్షించి పరీక్షించి తుదకు అవి సార

హీనములనియు, పరమార్థ లక్ష్యమునకు అడ్డుయనియు నిశ్చయించినవారై వానిని దూరముగ త్యజించివైచిరి. ఒక వేళ అనుభవించినను వానియందెప్పటికైన, తృప్తి కలుగునా యని తలంచిన, అదియును లేదు. పై పెచ్చు అనుభవించిన కొలది వానియందు తృష్ణ యింకను వృద్ధి యగుచునే యుండును.

న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి
హవిషాకృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే.

అను యయాతివాక్యమే యిందులకు ప్రమాణము. అనగా ఆజ్యము మున్నగు హవిర్ద్రవ్యములను వ్రేల్చుటచే అగ్ని వృద్ధి యగునే కాని శమించనట్లు, కోరికలను అనుభవించుట ద్వారా అవి ప్రవర్ధమానములగునేకాని శమన మొందవు.

ఏదైన యొక పదార్థమును మరల మరల యనుభవించినపుడు అది యొక సంస్కార రూపమున చిత్తఫలకమున బాగుగ హత్తించిపోవును. దానినే వాసన యందురు. అది మలినమని, శుద్ధమని రెండు విధములు, విషయసేవనము ద్వారా మలిన వాసన యెపుడు దృఢపడునో, అపుడయ్యది ఘనవాసనగా పరిణమించును. అట్టి ఘనవాసన జీవునియం దెంతవఱకుండునో, అంతవర కాతనికి జన్మపరంపర తప్పదు.

అట్టటి వాసనవలన జన్మ కలుగుట, జన్మవలన (కర్మద్వారా) వాసన దృఢపడుట సంభవించుచు క్రమముగ రెండును పరస్పరము వృద్ధియగుచుండును. కనుకనే విషయముల కంటె విషమే మేలని పెద్దలు వచించిరి. విషయము ఒక దేహమునే హరించును. విషయములో సంస్కారముల ద్వారా అనేక జన్మలను కలుగజేసి అనేక దేహములను హరించును. కాబట్టి వైరాగ్యసాధనద్వారా జీవుడు అట్టి విషయవాసనను నిర్మూలించుకొని పరమశాంతిని యీ జన్మయందే పడయవలెను.

విషయ సేవనమువలన గలుగు అనర్థమునుగూర్చి యమధర్మరాజు నచికేతునకు యీ క్రింది విధముగ నుపదేశించెను—

పరాచః కామానను యన్తి బాలా
స్తే మృత్యోర్యన్తి వితతస్య పాశమ్
అథ ధీరా అమృతత్వం విదిత్వా
ధ్రువమధ్రువేష్విహ న ప్రార్థయన్తే.

అనగా, అవివేకులే తుచ్ఛములగు బాహ్యవిషయములను వెన్నంటుదురు. విశాలమగు మృత్యుపాశమును (జననమరణ ప్రవాహమును) బొందుదురు. కాని వివేకవంతులగు ధీరులు అమృతపదమగు పరమాత్మను నిత్యస్వరూపునిగ

నెఱింగి అనిత్యములగు సంసారిక పదార్థముల వేనిని గోరకుందురు.

విషయవ్యామోహజనితమగు మరియొక అనర్థమును గూడ ముముక్షువు లిచట జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలెను. అది యేదనగా మనస్సు నయ్యది విశేషముగ బహిర్ముఖ మొనర్చివేయును. దానిచే భగవద్ధ్యానమున ఆత్మచింతనమున ఏకాగ్రత కుదరనే కుదరదు. ఒక్కక్షణమైనను మనస్సు నిశ్చలముగ నుంచుట బహుకష్టము. కనుకనే గీతయందు ఈ విషయమును నిరూపించుచు యిట బహుజాగరూకులై వర్తించులాగున భగవంతుడు జనులకు హెచ్చరిక చేసియున్నారు. ఎట్లనిన,

భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం తయాపహృతచేతసాం
వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః సమాధౌ న విధీయతే

అనగా భోగఐశ్వర్యములం దాసక్తి గలిగి వానిచే నపహరింపబడిన చిత్తముగలవారలకు ధ్యానసమాధులందు ఏకాగ్రబుద్ధి కలుగనేరదు. అట్టి బుద్ధి చంచలమై యుండును. మఱియు ఏ మనస్సు ఇంద్రియములతో జేరుకొని విషయముల మీదికి పోవునో, అట్టి మనస్సు సముద్రమునందలి ఓడను తుపానుగాలి యుంచివేయు విధమున బ్రహ్మనిష్ఠుని యొక్క ఆత్మజ్ఞానమును నశింపజేయుచున్నది. అనగా

నట్టివాడు సంసార సాగరమున మునిగిపోవును. అనియును శ్రీకృష్ణభగవాను లానతిచ్చియున్నారు. కాబట్టి,

తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

ఎవని యింద్రియములు మనస్సు ఇంద్రియార్థములగు శబ్దాది విషయము లన్నిటినుండియు మరలింపబడి నిగ్రహింపబడుచున్నవో, ఆతని జ్ఞానమే సుప్రతిష్ఠితమైన స్థిరమై నిరపాయమై విలసిల్లునని గీతాచార్యులుపదేశించినారు.

అజ్ఞానులే సుఖము బాహ్యమువగలదని తలంచి దాని కొఱకై పరువిడుదురుగాని విజ్ఞులుకాదు. వాస్తవముగ సుఖమనునది బాహ్యమున లేదు. బాహ్యమున గానుపించునది ప్రతిబింబిత సుఖము. అదియును చిత్తమున కలదుగాని పదార్థమున లేదు.

ప్రతిబింబితశాఖాగ్ర ఫలాస్వాదన మోదవత్.

అనురీతి బాహ్యపదార్థములం దానందమున్నదని యెంచి అద్దానికై దేవులాడువాడు సరోవర జలమందు ప్రతిబింబించిన తీరస్థ వృక్షఫలముల నాస్వాదించి యానందమొందువాని చందముననే యుండును. కుక్క యెచటనో యొక ఎముకను సంపాదించి దానిని కొఱుకుచు చిగుళ్ళనుండి

రక్తముకారి ఆ యెముకపై బడ అద్దానిని నాకుచు ఆ యెముక నుండియే రక్తము జనించుచున్నదని భావించి యానందించుచు తుదకు మహాదుఃఖము నెట్లు పొందునో, అట్లే మనుజుడున్న యథార్థ సుఖము ఆత్మయందుండ అజ్ఞానవశమున బాహ్యపదార్థమందే సుఖము గలదని తలంచి దానికొఱకై అహర్నిశమును అన్వేషించుచు కడకు దుఃఖమునే పొందుచున్నాడు.

ఏదైన యొక పదార్థము ననుభవింపవలెనని అపేక్ష గలిగినపుడు చిత్తము చంచలమగును. ఆ చంచల చిత్తము తత్పదార్థ ప్రాప్తిచే నిశ్చలముకాగా ఆ నిశ్చల చిత్తమున ఆత్మ ప్రతిబింబింప జీవునకు సుఖమనుభూతమగును. దీనిచే సుఖము బాహ్యపదార్థమందు లేదనియు చిత్తముననే కలదనియు అదియు బింబభూతమగు ఆత్మయొక్క ప్రతిబింబ మాత్రమే యనియు స్పష్టమగుచున్నది. బింబభూతమగు ఆత్మానందమే నిరతిశయమైనది. అక్షయమైనది. అనంతమైనది. ప్రతిబింబానందము క్షణికమయినది. అంతముతో గూడినది. అట్టిచో, శాశ్వతమైనట్టి ఆత్మసుఖమునకై యేల ప్రయత్నింపరాదు? క్షణికమై దుఃఖమిశ్రితమైనట్టి విషయ సుఖమునకై యేల పాట్లు పడవలెను?

కాబట్టి ప్రజల వైరాగ్యము నాశ్రయించుట ద్వారా విషయ సుఖములందు విముఖత్వము గలిగి చిత్తమందున్నట్టి

సమస్త కోరికలను త్యజించి వైచి ఆత్మాభిముఖుఁడైనచో అచిరకాలములోనే జీవుడు పరమాత్మరూప గమ్యస్థానము నిచటనే పొందుచున్నాడు. కావుననే,

యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య
హృది శ్రితాః
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే.

అని శ్రుతి యుద్ఘోషించుచున్నది. అనగా 'హృదయమందున్నట్టి కామనలు, సంకల్పములు అన్నియు తొలగగా మనుజుడు జనన మరణ రహితుడై యిచ్చోటనే పరబ్రహ్మమును బొందుచున్నాడు'. మఱియు నట్టివాడు సుఖమక్షయమశ్నుతే' అనగా నాశరహితమగు ఉత్తమ పరమాత్మరూపసుఖమును బొందునని శ్రీకృష్ణభగవాను లానతిచ్చిరి. అదియే మోక్షము. అదియే నిర్వాణపదము. అట్టి సర్వోత్కృష్ట పదవి నొందుటయే జీవులందఱియొక్క లక్ష్యము. అట్టి లక్ష్యమును భక్తిజ్ఞానముల ద్వారా, తీవ్రవైరాగ్యసాధన ద్వారా జీవుడు అనతికాలముననే పొంది, కడతేరి జీవితమును ధన్యమొనర్చుచునుగాక!

హరిః ఓం తత్ సత్.